

EGYESÍTETT ÉRTELMEZÉSEK*

Jacques Derrida

Van egy néma leány. Ez a leány — nem úgy, mint egy másik, aki az örökség bő beszélyében használja az apai tekintélyt — talán megmondja, miért az önök apjái a szó. Nem csak az én, hanem az önök apjái is. Ő Sophie. Freud lánya, Ernst anyja, akinek halála nemsokára hangot kap a szövegben.¹ Nagyon halkan, egy utólag betoldott, különös jegyzetben.

Pontosan ott folytatom a beszámolót, ahol egy kis időre abbahagytam, anélkül, hogy bármit is átugranék. Freud előkészíti a színt, és a maga módján leírja a látszólag legfőbb szereplőt. Hangsúlyozza a gyermek normális voltát. Ez az érvényes kísérlet feltétele. A gyermek paradigma. Értelmi fejlettsége tehát a korárettség legcsekélyebb jelét sem mutatja. Mindenkivel kitűnő a kapcsolata.

Különösen az anyjával.

A fentebb meghatározott séma szerint hagyom, hogy önök az elbeszélés tartalmát Freud írásának színterére vonatkoztassák — helyezték vissza vagy alkalmazták — például itt, de másutt is, ez csak egy példa, hogy felcseréljék az elbeszélő és a főszereplő, avagy az Ernst–Sophie főszereplőpáros helyét, miközben a harmadik (az apa — a férj — a nő) soha sincs távol, sőt néha még túl közel is van. Az elbeszélő, az állítólagos megfigyelő még egy klasszikus elbeszélésben sem a szerző. Ha ez esetben nem volna másként, tekintettel a tényre, hogy mindez nem tekinthető irodalmi fikciónak, akkor egy új, „meta-

---

* J. Derrida: „Le conjoint des interprétations”. *Spéculer — sur „Freud”*. In. *La carte postale, de Socrate à Freud et au-delà*. Paris: Flammarion, 1980. 327–340.

¹ S. Freud: *Jenseits des Lustprinzips* (1920). A szövegben előforduló idézeteket a magyar kiadásból vettük: S. Freud: *A halálösztön és az életösztönök*. Budapest: Múzsák Kiadó, 1991. Kovács Vilma fordítása.

pszichológiai” témára alkalmazva újra ki kellene, ki kell dolgozni az elbeszélő én és a szerzői én közötti megkülönböztetést.

Úgy tűnik tehát, a fiúnak mindenivel kitűnő a kapcsolata, különösen az anyjával, miután (vagy noha) nem sírt a távollétében. Anyja néha órákra magára hagyta. Miért nem sírt? Freud mintha egyszerre örvendezne és megdöbbenne, sőt sajnálkozna ezen. A gyermek valóban annyira normális-e, mint ő képzelet? Hiszen ugyanabban a mondatban, melyben e kitűnő jellemnek tulajdonítja a tényt, hogy unokája az oly hosszadalmas távollétek alatt nem sírt a lánya (az anyja) után, hozzáfűzi: „bár”, „holott” vagy „noha” a gyermek nagyon ragaszkodott anyjához, aki nem csak saját keblén táplálta, hanem gondozását sem bízta senki másra. Ám ez a kis rendellenesség gyorsan eltörlődik, Freud folytatás nélkül hagyja a „bár”-t. Minden jól van, kitűnő gyermek, *de*. Íme a *de*: ennek a kitűnő gyermeknek volt egy zavarba ejtő szokása. Nem térünk rá tüstént, miképpen jelentheti ki Freud az általa választott meszeszerű leírás végén: „Végre is rájöttem, hogy ez voltaképpen játék”. Mint látják, időnként meg fogom szakítani fordításomat.

„A gyermek értelmi fejlettsége korántsem volt rendkívüli, másfél éves korában alig gagyogott néhány értelmes szót, azonkívül több jelentős hanggal [*bedeutungsvolle Laute*, jelentéssel bíró fonémák] is rendelkezett, melyeket környezete megértett. De jó raportban volt szüleivel és az egyetlen cseléd-lánnyal, és ezek »jóravaló« [*anständig*, rendes, értelmes] jellemét dicsérték. Nem zavarta szüleit éjszaka, lelkiismeretesen betartott minden tilalmat, mely arra vonatkozott, hogy bizonyos tárgyakhoz ne nyúljon, és bizonyos szobákba ne menjen be, és ami fő [*mindenekelőtt, vor allem anderen*], sohasem sírt, ha az anyja órákra elhagyta, bár gyöngéden csüggött anyján, aki őt nemcsak maga táplálta volt, de minden idegen segítség nélkül gondozta és ápolta.”

Megszakítom itt egy pillanatra az olvasást. A kép látszólag árnyék nélküli, nincs „de”. Holott van itt „de” és „bár”; az ellensúlyok ezek, az egyensúlyt leíró belső kompenzációk: cseppet sem volt koraérett, inkább visszamaradt, *de* jó kapcsolata volt szüleivel; nem sírt, amikor az anyja elhagyta, *de* ragaszkodott hozzá, mert volt miért. Csak én hallok-e már ebben is visszafogott vádat? Maga a mentség hagy erről jelzetet [*une archive*]² a nyelvtanban: „de”, „bár”. Freud nem állja meg, hogy ne mentegesse leánya fiát. Mit vet tehát a szemére? Azt veti-e a szemére, amiért mentegeti [*l'excuse*], vagy azt, amiért fölmenti [*l'excuse*]? a titkos vétket, amiért mentegeti, vagy éppen azt, ami fölmenti vétke alól? és kivel volna azonos az ügyész e per mozgékony szintaxisában?

² Az eredeti francia, illetve német kifejezést, ahol szükséges, szögletes zárójelben, dőlt betűvel adjuk meg.

A nagy „de”, ezúttal az árnyék a képen, nyomban ezután bukkan föl, még ha a „de” szó nincs is ott. „Nos”-nak (*nun*) fordítják: mármost, lám, mindemellett, még csak annyit, meg kell mondanunk ugyanakkor, és mindazonáltal, képzeljék csak, „ez a jó gyermek azt az alkalomadtán zavaró szokást vette fel...”

Mindama jó tulajdonságnak, amelyekkel ez a kiváló gyermek (mindennek dacára) rendelkezik, a normális voltának, a nyugodtságának, a képességének, hogy félelem és sírás nélkül elviselje a nagyon szeretett leány (anya) távollétét, sejtethetően ára van. Nagyon is megszerkesztett, alátámasztott, szabályok és kompenzációk által uralt minden, és ez az ökonómia a következő pillanatban egy rossz szokás képében fog megjelenni. Mely lehetővé teszi, hogy a gyermek elviselje azt, amibe a „jó szokások” kerülhettek neki. A gyermek is spekulál. Mit (kap) fizet(séggként), ha elfogadja több tárgy megérintésének tilalmát? Miként köt alkut a PP³ a jó és rossz szokások között? A nagyapa, a leány és az anya apja, aktívan válogatja meg a leírandó vonásokat. Látom nyugtalanul sürgögni, mint egy dramaturgot vagy rendezőt, aki szerepet is játszik a darabban. Miközben fellép benne, *siet*: mindent ellenőrizni, mindent elrendezni, mielőtt beöltözik a szerephez. Mindez a meg nem indokolt döntések, elharapott szavak, válasz nélkül hagyott kérdések ellentmondást nem tűrő tekintélyelvűségében nyilvánul meg. A színrevitel elemei a helyükre kerültek: az édes kebelhez való viszony eredeti normalitása, az ökonómia elve, mely megköveteli, hogy a kebel (oly jól uralt, saját eltávolodásától oly jól eltávolodott) eltávolodását egy szupplementáris öröm fizesse túl, és hogy egy rossz szokás kárpótoljon, netán haszonnal, a jó szokásokért, például némely tárgyak érintésének tilalmáért... A színrevitel felgyorsul, a színész-dramaturg-alkotó mindent maga fog elvégezni, akár három vagy négy helyett is, és a függöny felgördül. De nem tudni, hogy a színpadra vagy a színpadon gördül-e fel. A szereplők belépése előtt egy lefüggönyözött ágy van ott. Lényegében minden járás a függönyön vezet át.

Nem gördíteném fel én magam ezt a függönyt, hagyom, hogy önök gördítsék fel minden egyébre, a szavakra és dolgokra (függönyök, vásznak, leplek, képernyők, hímenek, esernyők stb.) amelyekkel régóta foglalkozom. Megkísérlehetnénk mindezeket a szövegetek, ugyanazon törvény szerint, egymásra vonatkoztatni. Erre azonban sem időm, sem kedvem nincs, a dolog mehet magától, vagy mellőzhetjük.

---

³ A PP az örömeelv (*Principe de Plaisir*) rövidítése, ám ugyanakkor Derrida *La carte postale, de Socrate à Freud et au-delà* című műve más helyein a *Principe Postal*, a *Palais des Postes*, a *Pharmacie de Platon* stb. kifejezések jelölésére is használja.

Itt van inkább Freud függőnye, és a nagypapa által húzogatózott szálak [*films*].⁴

„Nos, ez a jó gyermek azt az alkalomadtán zavaró szokást vette fel, hogy minden apró tárgyat, amely keze ügyébe jutott, messze elhajított a szoba sarkába az ágy alá, úgy, hogy sokszor nem csekély munka volt játékait (*Spielzeuges*) *Zusammensuchen* [összekeresni, összeszedni].”

A munka a szülőké, de a gyermeké is, aki elvárja ezt a szülőktől. És abból áll, hogy összeszednek, összekeresnek valamit, újraegyesítik, hogy *visszaadják*. Ezt nevezi a nagypapa munkának, sokszor nem csekély munkának. Ezzel szemben a szétszórást, mely messzi sétára küld, az eltávolodás műveletét játéknak fogja nevezni — és a manipulált tárgyak összességét játékszernek.⁵ A folyamat egésze maga is megosztott, van egy megosztás, mely nem a munka megosztása, hanem a játék és a munka közötti megosztás: a gyermek azt *játsza*, hogy eltávolítja játékait, a szülők *dolgoznak*, hogy összeszedjék azokat, és ez nem mindig könnyű. Mintha ebben a fázisban a szülők nem játszanának, és a gyermek nem dolgoznék. Tökéletes mentsége van erre. Kinek jutna eszébe vádolni ezért? Ám a munka nem mindig könnyű, és egy kicsit sóhajtozunk. Miért szór szét, miért távolít el mindent, ami a keze ügyében van, és ki és mit?

Az orsó még nem jelent meg. Bizonyos értelemben csak egy példája lesz annak a folyamatnak, amelyet Freud leírt az imént. De példaszerű példa, mely az értelmezés szempontjából szupplementáris és döntő „megfigyelésnek” ad helyt. Ebben a példaszerű példában a gyermek teljesen egyedül eldob és visszaszerez, szétszór és összeszed, ad és visszavesz, összeszedi az összeszedést és a szétszórást, a cselekvők többszörösségét, a munkát és a játékot: látzólag egyetlen cselekvőbe és egyetlen tárgyba. Ezt fogja a nagypapa „játékként” felfogni, abban a pillanatban, amikor minden szál [*tous les fils*] egyesül, egyetlen kézbe kerül, és elvan a szülők, az ő munkájuk vagy játékuk nélkül, mely abból állt, hogy rendet teremtettek a szobában.

Az orsó még nem jelent meg. A *Spielzeug* eddig csak gyűjtőnévként, játékok halmazaként, egy szétszórható többszörösség egységeként jelzett, amelyet éppen a szülők munkájának kell összeszednie, és amelyet a nagypapa itt egy szóba szed össze. Ez a gyűjtőegység egy olyan játék apparátusa, amely *kifícamodhat*: elmozdulhat és darabokra eshet vagy szétszóródhat. A szer mint halmaz e halmazelmélet szerint a *Zeug*, a motor, a szerszám, a termék, a gép és — ugyanazzal a szemantikai átvittel, mint a franciában és az angolban — a pénisz.

⁴ Lefordíthatatlan szójáték: *les fils* — »fiak« és »szálak«.

⁵ Az idézett magyar fordításban a *Spielzeug* játékként, a *Spielsache* játékszerként szerepel. Figyelembe véve az eredeti szöveget és Derrida értelmezését, a továbbiakban a *Spielzeugot* fordítjuk játékszernek és a *Spielsachét* játéknak.

Nem kommentálom itt, amit Freud mond, nem azt mondom, hogy Freud azt mondja: a tárgyait vagy játékszerét messzire szétszórva a gyermek nemcsak az anyjától válik külön (amint ez később elhangzik, mégpedig az apjáról szólva), hanem, és először is, az anyamell és a saját péniszre alkotta szupplementáris komplexustól, mely hagyja, de nem sokáig hagyja, hogy a szülők összeszedjenek, az összeszedés érdekében együttműködjenek, hogy összeszedődjenek, de nem sokáig, hogy összeszedjék azt, aminek szétválni, eltávolodni, különválni van kedve, de nem sokáig. Ha a gyermek *Spielzeugjától* mint önmagától válik külön, és abból a célból, hogy összeszedesse magát, ez azért van, mert ő maga is gyűjtőnév, melynek újraegyesítése a halmazok valószínű kombinatorikájának adhat helyt. Ennek részesei mindazok, akik az összeszedést játsszák vagy az összeszedésen dolgoznak. Nem mondom, hogy ezt Freud mondja. De azt mondani fogja, az általam jelzett két jegyzet egyikében, hogy igenis saját maga vagy a saját képmása az, amelynek a gyermek így megjelenését-eltűnését „játssza”. Része *Spielzeugjának*.

Az orsó még nem jelent meg. Itt van, de még mindig előtte jár egy értelmező megelőlegezés: „Eközben [minden *Spielzeugját* messze hajítva] az érdeklődés és elégedettség kifejezésével hangos, hosszan elnyújtott o-o-o-o hangot hallatott, mely az anya és a megfigyelő [a lány és az apa, az anya és a nagypapa, akiket itt egyazon spekuláció egyesít] egybehangzó ítélete szerint nem felkiáltó szó volt, hanem a »fort« (el) szót jelentette. Végre is rájöttem, hogy ez voltaképpen játék, és hogy a gyermek minden játékszerét (*Spieleachen*) csak arra használja, hogy »eltávozódjék« (*fortsein*) játsszon velük.”

Freud közbevetése (nem azt mondom itt, hogy a nagyapáé, hanem azé, aki elmeséli, amit a megfigyelő átélt, aki végül rájön, hogy „ez voltaképpen játék”: egyazon „alanynak” legalább három instanciája van, a spekuláló elbeszélő, a megfigyelő, a nagyapa, ki utóbbit a másik kettő soha nem azonosított nyíltan a másik kettővel stb.), Freud közbevetése megérdemli, hogy itt megálljunk. Elmeséli, hogy megfigyelőként értelmezett is. És megnevezett. Mármost mit hív inkább játéknak, mint munkának, az összeszedés munkájának? Nos, paradox módon egy olyan műveletet hív játéknak, mely abban áll, hogy a gyermek nem játszik a játékaival: nem él velük, nem használja (*benützte*), mondja, a játékait, csak arra alkalmasak, *szerszámok* a számára, hogy az eltávozásukat játssza. A „játék” tehát abból áll, hogy nem játszik a játékaival, hanem egy másik funkcióra teszi alkalmassá őket, nevezetesen az eltávozásdira. Ez volna e játék elterelése vagy *teleologikus* finalitása. Teleológia, az eltávolítás finalitása, de minek, kinek az érdekében? Mire szolgál és kit szolgál a rendszerint önként vagy haszontalanként adódónak, azaz a játéknak ez a hasznosítása? Mire vonatkozik ez a nem-önként-adódó? És kire? Talán nem egyetlen haszonra, még csak nem is haszonra, és talán nem egyetlen spekulatív instanciára. Van teleológiája az

értelmezett műveletnek, és van teleológiája az értelmezésnek. És több mint egy értelmező van: a nagypapa, az említett megfigyelő, a spekuláló és a pszichoanalízis atyja, aki itt elbeszélő, továbbá mindezen instanciákkal egyesülve az, akinek ítélete egybevág, egybeesik [*übereinstimmenden Urteilen*] apja értelmezésével, egészen odáig, hogy hagyja lefedni magát általa.

Ez az egybeesés, amely az apát és a lányt az o-o-o-o *fort*-ként való értelmezésében egyesíti, több okból is különös. Nehéz részletesen elképzelni a jeletet, vagy hitelt adni létezésének, akárcsak mindannak, amit elmesélnék róla. Marad az, amiről Freud beszámol: az anya és a megfigyelő valamilyen módon összeszedődve *azonos* ítéletet alkotnak annak jelentéséről, amit a fiuk, az unokájuk előttük, azaz számukra artikulált. Ki tudná megmondani, honnan jön egy ilyen azonosság, a nézőpontok ilyen azonosulásának az indukciója. Abban azonban bizonyosak lehetünk, bárhonnan is jöjjön, hogy már megtett egy utat, és összekötötte egymással a három személyt abban, amit ezek után még inkább „ugyanannak” a spekulációnak kell neveznünk. Titokban „ugyanazi” a dolgot nevezték meg. Milyen nyelven? Freud egyetlen kérdést sem tesz fel a nyelvvel kapcsolatban, amelyre az o/a-t lefordítja. Egy meghatározott nyelvhez (a német szavak ilyen oppozíciójához) kötött szemantikai tartalmat, és ennél fogva a nyelven (a gyermek viselkedésének értelmezésén) túlcsoportuló szemantikai tartalmat tulajdonítani neki olyan művelet, amelyet többszörös és komplex elméleti ellenőrzés nélkül nem lehet végrehajtani. Gyanítható, hogy az o/a nem korlátozódik egy olyan egyszerű formális értékoppozícióra, melynek tartalmát minden további nélkül változtathatjuk. Ha ez a változtatás *korlátozott* (erre kell következtetnünk abból a tényből — már ha érdeklődünk iránta —, hogy az apa, a leány és az anya együtt lehettek fel ugyanazon szemantikai olvasatban), akkor a következő hipotézist állíthatjuk fel: tulajdonnév van mögötte, amelyet átvitt értelemben (minden jelölt, melynek jelölője nem változtatható és nem is fordítható le egy másik jelölőre jelentésvesztés nélkül, tulajdonnév hatását kelti) vagy úgymond „tulajdonképpen” értelemben értenek. Nyitva hagyom ezeket a hipotéziseket, de bizonyosnak látszik számomra, hogy az o-o-o-o, illetve az o/a *értelmezéseinek egyesítéséhez* apa és leány, nagypapa és anya között, bármilyen (természetes, egyetemes, formális) nyelvet használjanak is, hipotézisek felállítására van szükség.

Az unokánál és fiúnál is: hiszen a két előző generáció együtt akart haladni, abban a tudatban voltak, mondja egyikük, hogy együtt haladva értik meg közös mondatukban azt, amit gyermekük velük megértetni szándékozott [*entendait*], mégpedig azzal a szándékkal [*entendait*], hogy együtt értsék meg. Nincs semmi hipotetikus vagy vakmerő abban, amit mondunk, analitikus olvasata ez annak, amit Freud szövege nyíltan kimond. De most tudjuk azt, amit egy tautológia csak visszaokádni tud.

És ha ez volt az, amit a fiú, akarom mondani az unoka akart, és ha ez volt az is, amiben tudatlanul, akaratlanul hitt, az ítéletnek (*Urteil*) ez az egymást lefedő egybeesése? Az apa nincs jelen. Távol van. Végül is, mert mindig pontosítani kell, ő a két apa egyike, a kisfiúé, aki olyan komoly, hogy játéka nem a játékaival való játszás, hanem azok eltávolítása, a pusztá eltávolításukkal való játszás. Hogy azt hasznosítsa. Ami Sophie és a pszichoanalízis atyját illeti, ő mindig ott van. Ki spekulál?

Az orsó még mindig nem jelent meg, itt van. A gyermeknek megvolt az ügyessége ahhoz, hogy útnak indítsa.⁶

A folytatás. „Egy napon aztán megfigyelésem megerősített felfogásomban. Volt a gyermeknek egy faorsója (*Holzspule*), melyre madzag (*Bindfaden*) volt kötve. Eszébe sem jutott, hogy azt pl. a földön maga után húzza, mint egy koscsit, hanem a madzagnál fogott orsót igen ügyesen (*Geschick*) átdobta lefüggönyözött (vagy lepellet – *verhängten Bettchens* – elkerített) ágyacskája szélén, úgy, hogy az orsó eltűnt benne, jelentőségteljes (*Bedeutungsvolles*) o-o-o-o-ját mondta hozzá, majd a madzaggal kihúzta az orsót az ágyból, de most már boldog „itt”-tel („Da”) üdvözölte. Ez volt tehát a játék a maga teljességében (*komplette Spiel*), eltűnés és visszatérés (*Verschwinden und Wiederkommen*), amiből többnyire csak az első részt lehetett megfigyelni, és azt egymagában ismételtette fáradhatatlanul játékképpen, bár kétségtelen, hogy a nagyobb öröm a játék második részéhez kapcsolódott.”

Ennél a szónál egy jelzés. Egy jegyzet jelzése, és egy jegyzet, amelyet rögtön fel fogok olvasni.

„Ez volt tehát — mondja Freud — a játék a maga teljességében.” Ami azt is magában foglalja: ez tehát e játék teljes megfigyelése, mint teljes értelmezése. Nem hiányzik belőle semmi, telíthető és telített. Ha a teljesség nyilvánvaló és biztos volna, Freud bizonygatná-e, és úgy említené-e, mint ami gyorsan lezárandó, berekesztendő, elkerítendő? A teljesség hiánya (a tárgyat vagy a leírást illetően) annál is inkább gyanítható, mivel: 1. A színtér egy végeérhetetlenül ismétlődő szupplementáció színtere, mely mintha nem szűnne meg beteljesedni stb. 2. A teljesség hiánya mintegy axiómaként ott van az írás színterén. Legalábbis hozzá tartozik a spekuláló mint érdekelt megfigyelő helyzetéhez. Még ha a teljesség lehetséges volna is, sem megjelenni nem tudna egy ilyen „megfigyelő” számára, sem, mint olyan, általa kifejezésre jutni.

Ezek azonban általánosságok. Csak egy meghatározott teljességihiány formá-

---

⁶ Lefordíthatatlan szójáték: *adresse* — »ügyesség«, »jártasság«, (postai) »cím«; *envoyer* — (levelet) »elküldeni«, »dobni«, »útnak indítani«. E szavak jelentésszórása az egész műben — és Derrida más műveiben is — központi szerepet kap.

lis feltételeit körvonalazzák, valamely különösen odaillő vonás jelölő hiányát. Akár a leírt jelenetben, akár a leírásban, akár az egyiket a másikkal összekötő tudattalanban, közös, örökölt, egyazon teleológia szerint telekommunikált tudattalanjukban.

Amely a visszatéréssel spekulál, a visszajárásban teljesedik be: a nagyobb öröm, mondja Freud, bár kevésbé közvetlenül része a látványnak, a *Wiederkommen*, a vissza-járás. És mégis, ami így visszaváltozik visszajáróvá, azt újból, fáradhatatlanul el kell távolítani, hogy a játék teljes legyen. A visszatérésből kiindulva spekulál, annak eltávozására, ami visszajárni tartozik. Arra, ami visszatérni távozik vagy távozni visszatér.

Teljes, mondja ő.

És mégis: sajnálkozik, hogy nem úgy pereg le, ahogy le kellene peregnie. Ahogy le kellett volna peregnie, ha ő tartotta volna a szálát.

Vagy minden szálát [*fills*]. Hogy játszott volna ő ezzel a jójő-félével, amely előre vagy lefelé lendítve mintegy magától, egyedül visszajön, újból feltekeredve? Mi az, ami mintegy önmagától visszajön, ha megfelelően eltávolították? Értetni kell az eldobásához, hogy magától visszatérni *késztesük*, más szóval visszatérni *hagyjuk*. Hogyan játszott volna ezzel ő, a spekuláló? Hogyan pergette volna le, készítette volna leperegni, hagyta volna leperegni ezt a dolgot? Hogyan kezelte volna ezt a lassót? Miben állt volna az ügyessége?

Meglepődni látszik, bizonyos sajnálkozással nyugtázza, hogy ennek a jó gyermeknek soha nem jutott eszébe maga után húzni az orsót, autósdit, vagy inkább vagonosdit (*Wagen*), vonatostdit játszani vele. Mintha fogadni (megint *wagen*) lehetne arra, hogy maga a spekuláló (akinek ellentétes hajlama, mondjuk főbiája a vasúttal — *Eisenbahn* — szemben elég ismert ahhoz, hogy nyomra vezessen) kisvonatosdit játszott e „kis tárgyak” (*kleinen Gegenstände*) valamelyikével. Íme a tárgy apjának vagy az alany nagyapjának, a leány (az anya: Ernst tárgya) apjának vagy a kisfiú (Ernst mint a *fort/da* „alanya”) nagyapjának első problémája, első zavara: de miért nem vonatostdit vagy autósdit játszik? Nem az volna normálisabb? És miért nem úgy játszik autósdit, hogy maga után húzza a dolgot? Hiszen a dolog, elmozdulásban, jármű. Ha az unokája helyett játszott volna (azaz a lányával, hiszen az orsó lényegében az ő helyettesítője, mondja a következő bekezdésben, vagy legalábbis nem más, a madzagja szerint, mint afféle vonás vagy vonat, mely hozzá vezet, hogy tőle újra eltávozván megérkezzék), akkor a (nagy)apa vagonost játszott volna [elnézést a zárójelekért, (nagy)apa és leány (anya), szükségem van rájuk, hogy a genealogikus jelenet eltörlődő szintaxisát jelöljem, minden hely betöltését és annak végső hatókörét, amit indulóban a *Jenseits...* atetikus olvasatának neveztem]: és mivel a játék komoly, az akkor komolyabb lett volna, mondja nagyon komolyan. Kár, hogy a gyermeknek soha nem jutott eszébe (például!), hogy az orsót

a földön maga után húzza, és így vagonosdit játsszon vele: *Es fiel ihm nie ein, sie zum Beispiel am Boden hinter sich herzuziehen, also Wagen mit ihr zu spielen, sonder es warf ...* Ez komolyabb lett volna, de soha nem jutott Ernst eszébe. Ahelyett, hogy a földön (*am Boden*) játszott volna, a fejébe vette, hogy az ágyat bevonja a játékba, az ágyra játszik, az ágy fölött, de még az ágyban is. Nem abban az ágyban, ahol tartózkodik, hiszen azzal ellentétben, amit a szövegből és a fordításból gyakran és sokan kiolvasni véltek (fel kell tenni a kérdést, miért), a gyermek, úgy tűnik, nincs az ágyban abban a pillanatban, amikor az orsót dobja. Kívülről dobja, az ágy pereme (*Rand*) fölött, a peremet a másik oldalról elkerítő leplek vagy függönyök, talán egész egyszerűen lepedők fölött. Mindenesetre „az ágyból” (*zog ... aus dem Bett heraus*) húzza elő újra a járművet, hogy visszatérítse: *da*. Az ágy tehát *fort*, ami talán minden vágyának ellentmond; de talán nem eléggé *fort* a (nagy)apának, aki azt szerette volna, ha Ernst komolyabban játszik, mégpedig a földön (*am Boden*), anélkül, hogy az ággal foglalatoskodnék. Ám kettőjük számára az ágy eltávolítását ez a *da* munkálja meg, mely meg is osztja: túlságosan vagy nem eléggé. Az egyiknek így, a másiknak úgy.

Mit jelent vonatosdit játszani a (nagy)apa számára? Spekulálni annyi, mint soha nem dobtatni el a dolgot (de eldobja-e a gyermek valaha is, anélkül, hogy egy madzagon tartaná?), folyamatosan távol tartani, ám mindig ugyanolyan távol, a madzag hossza nem változik, ugyanakkor és ugyanabban az ütemben mozgatni (mozdulni hagyni), mint önmagunkat. Még csak vissza sem kell térnie a vonatkozó vonatnak, el sem távozik valójában. Alig távozott el, máris mindjárt visszajön.

Ez megy. Ez az, ami a spekuláló (nagy)apának menne. Ami közben csak úgy biztosítja a dolgot magához képest, hogy megfosztja magát egy öröm szupplementumától, ugyanattól, amelyet mint az Ernst számára legfontosabbat ír le, nevezetesen a második felvonástól, a visszatéréstől. Megfosztja magát tőle, hogy a fogadás vesződéséget vagy kockázatát megtakarítsa. És hogy ne a vágyott ágyra játsszon.

Vagonosdit játszani továbbá annyi, mint „maga után húzni” (*hinter sich herzuziehen*) a beruházott tárgyat, biztosan kézben tartani a mozdonyt, és csak visszatérőben látni a dolgot. Nincs előttünk. Mint Eurüdiké vagy az analitikus. Hiszen a spekuláló (az analitikus) nyilván az első analízans [*analysant*]. Az analízans mozdony, akinél a nézés törvényét a meghallgatás törvénye helyettesíti.

Nem kell megítélnünk a gyermek választásának normális voltát, csak annak alapján ismerjük, amit felmenője elmond róla. De különösnek találhatjuk a felmenő hajlamait. Minden egy ágy közelében történik, és nem történt soha máshol, mint egy leplekkel vagy függönyökkel körülkerített ágy közelében: amit

„berceau juponné”-nak neveznek.⁷ Ha a gyermek az ágyon kívül, de annak közelében volt, és az ágyval volt elfoglalva, amit a nagypapa felhozni látszik ellene, akkor ezek a függönyök, leplek, ez a szövet, ez a rácsot elrejtő „alsószoknya” nagyon is a *fort/da* belső válaszfalát képezi, a kettős képernyőt, mely külső és belső felületével belsőleg megosztja, de csak úgy, hogy összeszedi önmagával, kétszeresen önmagához tűzve, *fort:da*. Ezt nevezem, újfent és szükségképpen, a *fort:da hímenének*. Az ágy vonzereje és a *fort/da* mindezen nemzedékek számára ennek az „alsószoknyának” a leple. Nem merném azt mondani: ez Sophie. Hogyan játszhatna Ernst komolyan vagonosdit, a leples ágyat használva, miközben maga után húzza a járművet? Ezt szeretnénk tudni. Talán egyszerűen semmit sem *kell*t volna tennie a tárggyal (akadály, képernyő, közvetítés), amelyet ágynak, ágyperemnek, limesnek vagy hímennek neveznek, hanem egyszerűen háttérben kellett volna maradnia, szabadon hagyva így a helyet, vagy teljesen odabent kellett volna maradnia (ahogy gyakran hiszik), ami kevésbé fáradságos azonosulásoktól szabadította volna meg. Ám ahhoz, hogy az *Spielzeug* vagy a „kis tárgy” legyen mögöttünk, ágyval vagy anélkül, hogy a játék a leányt (anyát) vagy az apát [a vőt, amint majd lentebb rátérünk, a (nagy)apa szintaxisa pedig egy félrelépéssel könnyen átugorja egy generáció zárójelét] képviseli, ötletek kellenek. Kövessék minden szál [*ffils*] jövés-menését.⁸ A nagypapa sajnálkozik, hogy az unokájában nem merült fel egy ágy nélküli játék (bölcsvagy őrült) ötlete, vagy legalábbis egy függöny nélküli ágyé, ami nem jelenti azt, hogy hímen nélküli volna. Sajnálkozik, hogy az unokájában ez nem merült fel, ő viszont nem szűkölködött ötletekben. Még természetesnek is tartotta ezeket, és ugyan mi teljesítené ki jobban a leírást, ha nem a játékot. Ugyanakkor, mondhatni, sajnálkozik, hogy az unokájának nagyon is voltak ötletei a maga számára. Mert ha neki voltak a maga számára, bizony az unokája sem szűkölködött ötletekben az ő számára.

(Ezt az egész szintaxist, mint máshol jeleztem, a margó, a hímen, a perem vagy a lépés grafikája teszi lehetővé. Itt most nem fogom kiaknázni.)

Mert, végül is, egy dívány volt-e ez az oly szükséges és eldönthetetlen peremes ágy? A spekuláció minden orfizmusa ellenére, még nem. És mégis.

Amit a nagy(apa) spekuláló teljes játéknak nevez, ez a játék volna tehát a maga két fázisával, fázisainak kettősségében és újra megkettőzött kettősségében: eltűnés/vissza-járás, távollét/meg-jelenítés. A játékot a visszatérés *visszája*, az ismétlés és újramegjelenés többlet fordulata köti önmagához. Freud hangsúlyozza, hogy a nagyobb örömmennyiség a játék második fázisát, a

⁷ *Berceau juponné* — függönyös kiságy, szó szerint »bölcsvő alsószoknyában«.

⁸ Lefordíthatatlan szójáték: *le va-et-vient de tous les fils* — »minden fiú vontatókötelét«.

vissza-járást kíséri, ez szab mindennek irányt, és enélkül semmi nem jönne. A visszajárás [*revenge*] irányítja az egész teleológiát. Ennek alapján megellegezhető, hogy a művelet, a maga teljesnek mondott egységében, a PP hatalma alatt fog állni. Ez utóbbi, anélkül, hogy az ismétlés a legcsekélyebb mértékben is kijátszaná, ugyancsak arra törekszik, hogy a megjelenés, a jelenlét, a megjelenítés, egy — mint látni fogjuk, uralt, és az őt alkotó uralmat (és a PP uralmát) igazoló és megerősítő — ismétlés ismétlésében idézze vissza. A PP uralma nem egyéb, mint az uralom általában: nincs a PP *Herrschaft*-ja, csak *Herrschaft* van, amely csak azért távolodik el magától, hogy újra kisajátítsa magát: olyan tautoteológia, mely mégis visszajönni kényszeríti vagy hagyja a másikat a maga házi kísértetében. Ez tehát előre látható. Ami majd visszajön, hogy már eljött legyen, nem hogy ellentmondjon a PP-nek, vagy hogy szembeálljon vele, hanem hogy aláassa mint tulajdon idegenjét, hogy a mélységbe vájja egy magánál eredendőbb és tőle független eredendőtől fogva, mely régebb, mint ő önmagában — az nem egy *másik úr* vagy egy *ellen-úr* lesz a halálöszton vagy az ismétléskényszer neve alatt, hanem valami más mint uralom, valami teljesen más. Hogy valami teljesen más legyen, nem kell majd szembeállnia, nem kell dialektikus kapcsolatba lépnie az úrral (az étellel, a PP-vel mint étellel, az élő PP-vel, a PP-vel az életben). Nem kell majd, például, az úr–szolga dialektikát alkalmaznia. Ennek a nem-uralomnak például még a halállal sem kell majd dialektikus kapcsolatba lépnie ahhoz, hogy — mint a spekulatív idealizmusban — az „igazi úr” lehessen.

Igen, a PP mint uralom általában. Azon a ponton, ahol vagyunk, az állítólagos „teljes játék” nem egyik vagy másik tárgyra vonatkozik a maga meghatározottságában, például az orsóra, vagy arra, amit helyettesít. A *visszáról* [*re-*] van szó általában, a visszajötről vagy a visszajáróról, a visszajárásról általában. Egy eltűnés/újra-megjelenés páros megismétléséről van szó, nem csupán az újramegjelenésről mint e páros mozzanatról, hanem a páros újramegjelenéséről, amelynek vissza kell jönnie. Visszatérésre kell készíteni, visszajöveteléből kiindulva, a visszajáró ismétlődését. Tehát nem csupán ez vagy az, ilyen vagy olyan tárgy, melynek elmennie/visszajönnie kell vagy amely megy és jön, hanem maga a menés–jövés, más szóval a megjelenítés ön-jelenítése, a visszatérés visszatérítődése [*se-revenir du revenir*]. Nem egy tárgy többé, amely megjeleníti magát, hanem a megjelenítés, a visszatérés visszatérése önmagától, a visszatérés visszatérése önmagához. Íme a nagyobb öröm forrása és a „teljes játék” beteljesülése, mondja ő: hogy a vissza-járás vissza-járjon, hogy ne csupán egy tárgy, hanem önmaga legyen, vagy hogy a maga tulajdon tárgya legyen, hogy ami visszatérni kész, az visszatérítődjön önmagához. Éppen ez történik, és megvan maga a tárgy nélkül, mely vissza-változott a *fort/da* alanyává, önmaga eltűnésévé-újramegjelenésévé, önmaga újrakisajátított tárgyává: a sa-

ját vonásainak [*bobine*]⁹ — mint franciául mondják — újramegjelenésévé, minden szálat [*files*] kézben tartva. Itt bukkanunk a lap alján a két jegyzet közül az elsőre. Az a „második felvonás” hívja elő, amely vitathatatlanul a „nagyobb örömmel” kapcsolatos. Mit mond? Hogy a gyermek a *fort/da* hasznosságát játssza el valamivel, ami már nem tárgy–tárgy, valami más helyettesítő szupplementáris orsó, hanem a szupplementáris orsó szupplementáris orsója, a maga tulajdon „vonásai”, önmaga mint tárgy–alany a tükörben/a tükör nélkül. Íme: „Ez az értelmezés egy további megfigyelés által teljes igazolást nyert. Egy napon a néhány órán át távol levő anyját [visszatértében (*Wiederkommen*)] így üdvözölte: *Bebi o-o-o-o!*, amit eleinte nem értettünk meg. Nemsokára kiderült (*Es ergab sich aber bald*), hogy a gyermek hosszas egyedülléte (*Alleinsein*) alatt megtalálta a módját annak, hogy miképpen tüntesse el (*verschwinden zu lassen*) önmagát is. Felfedezte tükörképét a földig érő állótükörben, aztán leguggolt, úgy, hogy a tükörkép »el« [*fort*] volt.”

Ezúttal már nem tudni, hogy ez melyik pillanatban bizonyult igaznak, mikor derült ki (*Es ergab sich ...*), kinek a számára. Vajon a leány (anya) távollétében is mindig jelenlévő megfigyelő nagypapa számára? Vajon az előbbi visszatéréssel, és még egyesülten? Szüksége volt-e még a „megfigyelőnek” arra, hogy az előbbi ott legyen, ezt az egyesülést biztosítandó? Nem ő maga készítette-e visszatérésre, anélkül, hogy szüksége lett volna az ottlétére ahhoz, hogy a közelében legyen? És ha a gyermek tudta ezt anélkül, hogy szüksége lett volna e tudására?

Játszik tehát, hogy erősnek mutassa magát [*se faire fort*], a saját eltűnésével, „*fort*”-jával az anyja távollétében, a tulajdon távollétében. Tőkésített élvezet, amely elvan anélkül, amire szüksége van, ideális tőkésítés, a tőkésítés maga: idealizáció által. Megtréfáljuk azt, amire szükségünk van, lemondván róla, hogy birtokolhassuk. Tőkésített élvezet: a gyermek azonosul az anyával, miután eltűnik, akárcsak ő, és visszatérésre készíti magát együtt, azáltal, hogy visszatérésre készíti magát anélkül, hogy bármi más visszatérésre készítené önmagán, önmagában az anyján kívül. Miközben mindez egészen közel, a PP közelében marad, mely soha nincs távol, így tehát a nagyobb örömet okozza (magának). Az élvezet is páros. A gyermek eltünteti magát, szimbolikusan uralja magát, játszik a halállal mint önmagával, és mostantól tükör nélkül, magában saját eltűnésében készíti újramegjelenésre magát, önmagát tartja, mint anyját, a vonal végén. Távbeszélőn beszél *magával*, hívja magát [*s'appelle*], visszaidéz [*se rappelle*], „spontán” meghatódik saját jelenlététől–távollététől az anyja jelenlétében–távollétében. *Visszáz*. Mindig a PP törvénye szerint. Egy PP

⁹ A „*bobine*” franciául „orsó”-t és „arc”-ot is jelenthet.

nagy spekulációjában, aki mintha soha nem lenne távol önmagától. Sem senkitől. A visszahívás távbeszélőn vagy távirón, ez adja a „mozgást”, miközben önmagával szerződik, az önmagával kötött szerződést jegyzi.

Jelöljük meg egy szünetet ez után az első jegyzet után a lap alján.

Mert mindez kezdés csupán ahhoz, hogy régtől fogva játszassék.

Boros János, Csordás Gábor és Orbán Jolán fordítása

**Magyar Pre- és Perinatális Pszichológiai
és
Orvostudományi Társaság (MPPPPOT)**

Titkárság: 1016 Budapest, Tigris u. 49.
Tel.: 06 30 507 346, fax: 06 24 487 071

Társaságunk előadássorozatot indított 1997-ben. Csupán tájékoztatásul a tavaszi program:

Andrek Andrea: A kompetens magzat (video + dia)

Dr. C. Molnár Emma: Intrauterin retardált magzatok magatartásváltozása, kathexis pszichoterápia

Dr. Frigyes Júlia: Az előzetes veszteségek és traumák hatása a szülésre

Az őszi előadásaink (mindig pénteki napokon, 13³⁰ órai kezdettel):

Szeptember 12.

Scheuring Erika: A családi szocializáció zavarának hatása a személyiség fejlődésére

Október 10.

Dr. Bollók Sándor: A család szerepe a gyermekvárásban. Az anya támogatása, az újszülött elfogadása

November 14.

Bodnárné Várfalvi Marianna: Szülésre felkészítés veszélyeztetett esetekben

December 12.

Dr. Németh Tünde: A szerepek burkai: a pszichoszomatikus betegségek perinatális megelőzése

Az előadások időtartama 1 óra, melyet 30 perces vita követ.

Helyszín: Rókus Kórház tanácsterme – Budapest, VIII. Gyulai u. 2.

Belépődíj: 200 Ft. (Az MPPPPOT-tagoknak ingyenes!)

Az előadássorozatot a Wyeth Lederle Pharma Cynamid Hungary Kft. támogatja.

Raffai Jenő (az MPPPPOT elnöke)